

ուր կրօնական ու մտաւորական լուրջ դաս-
տիարակութիւն մը ստանալէ վերջ՝ 1892ին
կը ձեռնադրուի քահանայ: Իսկոյն կը յանձ-
նուի իրեն վանքին Նորընծայարանին մէջ
հայերէնի եւ զիտութեանց դասախօսու-
թիւնը, ասպարէզ մը՝ զոր շատ սիրած
է եւ խնամքով կատարած միշտ իր կեան-
քի յաջորդ շրջաններուն ալ: Եռանդուն
աշխատակից մ'ըլլալով «Բազմավէպ»-ին
իր երիտասարդական օրերէն սկսեալ, ջա-
նացած է միշտ հմտակից յօդուածներով
իր մասնակցութիւնը բերել այդ Պարբե-
րաթերթին: Նախասիրած գրական այս
տաք կեանքէն բաժնուելով 1901-ին,
Միաբանութեանս Վարչական Ժողովի ո-
րոշումով կը զրկուի Պոլիս, իբրեւ տե-
սուչ Բերայի Միաբանական վարժարանին:
1903ի Օգոստոսին կը յանձնուի իրեն
Քաղկեդոնի Միաբանական վարժարանի գոր-
ծակալութիւնը: Վերադառնալով Կ. Պոլ-
սէն վեհտիկ կը տրուի իրեն Մ. - Ռ. Վար-
ժարանի գործակալութիւնը մինչև 1909:
Իսկ 1908ին կը յանձնուի եւ իրեն Համալսա-
րանական Ուսանողներու հոգաբարձութիւ-
նը մինչև 1912: այս առթիւ կը պատրաստէ
Կանոնադիրք մը՝ որոշ ձեւ տալու համար
Հոգաբարձութեան եւ Ուսանողներու մի-
ջեւ եղած պայմաններու եւ պահանջներու:
1909-ին կ'ընտրուի անդամ Տնտեսական
Ժողովին եւ կը մնայ այդ պաշտօնին վրայ
մինչև 1914: Այս թուականին կ'ընտրուի
Առաջիկայ Միաբանութեանս Վարչական
Ժողովին ու միանգամայն իրեն կը յանձ-
նուի նաեւ Ընդհ. Քարտուղարի պաշտօնը
մինչև 1916 տարւոյն Մարտ ամիսը: Այս
շրջանին, սկսեալ 1913ի Դեկտեմբերէն կը
կատարէ նաեւ Վանքի Նորընծայարանի ա-
շակերտաց վերակացութեան փափուկ պաշ-
տօնը: Այնուհետեւ կը գտնենք զինքը վե-
րըստին կոչուած գալոցական գործունե-
ութեան. յետ երկու տարի (1918ի Հոկ-
տեմբերէն մինչև 1920ի Սեպտ.) Մ. - Ռ.
Վարժարանի տեսչութիւնը վարելու՝ կը
զրկուի մինչև ոչ պաշտօնով Կ. Պոլսոյ
Բերայի վարժարանը մինչև 1922: Այս
շրջանին Պոլիս կ'ըլլայ նաեւ անդամ Արա-
րողական Ժողովին: Անցնելով վեհտիկ

1922ին կը նշանակուի Հոգաբարձու Վեհ-
տիկի հայերուն, որոնց թիւը յանկարծա-
կան աճած էր Զմիւռնիոյ աղէտէն վերջ:
Մեծաւորի պաշտօնը կը վարէ նաեւ Ժամա-
նակ մը Միլանու նորաբաց Միաբան-
ական վարժարանին մէջ 1927էն վերջ, ու 1929ին
վերստին ընտրուելով Ընդ. Առաջիկայ Ուս-
տիս Վարչական Ժողովին՝ կ'անցնի վեհ-
տիկ եւ միաժամանակ կը վարէ նաեւ Մ. - Ռ.
Վարժարանի տեսչութիւնը (1929 Սեպտ. -
1932 Հոկտ.): Այնուհետեւ կ'առաքուի Պու-
տարէշի առաքելական ու վանական գոր-
ծերով եւ անկէ դառնալով կ'ըմնայ այլեւս
Վանքին մէջ նուիրուած իր ուսումնասի-
րութիւններուն: Յատուկ սէր ու գուրգու-
րանք ունենալով նախնեաց ձեռագիրնե-
րուն վրայ՝ 1935էն ի վեր կը կարգուի
Ձեռագրապետ, եւ իր լայն հմտութեամբը
միշտ հետաքրքրական կը դարձնէ այցե-
լութիւնը ձեռագիրներու բաժնին՝ մանա-
ւանդ հայ այցելուներուն:

Ինչպէս կը տեսնուի այս արագ ակնար-
կէն Մեծարդոյ Յորեւարի կեանքին ընդ-
հանուր գիծերուն վրայ, ան գրեթէ ունե-
ցած է Միաբանութեանս մէջ ամէնէն կա-
րեւոր, նկատելի ու փափուկ պաշտօնները,
եւ իր հոգիին, սրտին ու մտքին բոլոր
նուիրումովը աշխատած է օգտակար ըլլալ
կրթական ու առաքելական ասպարէզնե-
րու մէջ: Այսքան զբաղած ըլլալով հան-
դերձ արտաքին գործունեութեամբ՝ հիաց-
մունք կ'ազդէ իր գրական արտադրութեան
ծաւալը զոր կ'անցնինք նկատելու յաջորդ
մասով:

* * *

Գրական մարդը Վ. Հ. Վարդան Վ. ի
մէջ զանազան ուղղութիւններով յայտնը-
ւած է, սկիզբը լեզուական եւ մատենա-
գրական ճիւղերու յարող, սակայն փութով
կը գտնէ իր բնորոշիչ գիծը հայ եկեղեցա-
պատմական, ծիսական եւ հնախօսական
հարցերու ուսումնասիրութեան մէջ: Ու
այս ուղղութեամբ իր արտադրութիւնը
պատկանելի քանակ մ'ունի: Կը նշանակենք
հոս նախ առանձին հատորներով լոյս տե-
սած գրքերը, եւ յետոյ նաեւ զանազան

պարբերաթերթերու մէջ երեւցած իր կա-
րեւոր յօդուածները:

Հրատարակութիւն Գերբուածոց Պետրոս
Աղամեանի, հանդերձ կենսագրութեամբ
(1896), Խորհրդածութիւն Եղիշէի Պատ-
մութեան վրայ (1896), Հայ եկեղեցւոյ
Պատարագի օրերն ու տեսակները (1899),
Երդմունք հին Հայոց մէջ (1910, *Կրկին*
տպ. 1932), Չաշեր եւ Խնկոյժ հին Հայաս-
տանի մէջ (1912), Հայ Դրօշները Պատ-
մութեան մէջ (1919, *Կրկին տպ.* 1930),
Հայ ծէսն 1911ի ազգ. Սինիոդոսի գոր-
ծոց մէջ (1919), Դատարարականին հին
Հայոց քով (1923), Յայտնութիւն նշխա-
րաց եւ վկայաբանութիւն Եր. Տեառն Կո-
միտասայ (1923), Պատմութիւն հին հայ
տարագին (1924), Կարեւոր խնդիրներ հայ
եկեղեցւոյ պատմութեան (1927), Կա-
թոլիկոսական ընտրութիւն եւ ձեռնադրու-
թիւն պատմութեան մէջ (1930), Ուղղա-
գրութիւն եւ առողջամտութիւն հայերէնի
(1937), Մովսէս Խորենացի կը դառնայ ի
Ե. դար (1935), Պատարագամատոյց քնն-
նութեամբ բնագրին եւ արարողութեանց
(1936), զոր պատրաստեց Գերշ. Աւետիս-
Պետրոս Ժ. Գ. Արիիարեան կաթողիկոսի
առաջարկին վրայ, Հայուհին պատմու-
թեան առջեւ (1936) գիրք մը՝ որ մեծ
հետաքրքրութիւն արթնցուց եւ տարած-
ուեցաւ փութով ազդին մէջ, Պատմական
եւ կրթական ակնարկ հայ ազգին վրայ
(1940), զրուած խոսակէն լեզուով:

Ազգային պարբերական մամուլի մէջ
տուած իր կարեւոր յօդուածներն են հե-
տեւեալները. Պոլսէն վեհտիկ (*Մանգու-*
մէ, 1904), Դեպի Մալկարա (*Մանգումէ*,
1906), Եկեղեցական ամուսնութիւնը (*Բիւ-*
զանդիոն, 1906, *Մանգումէ*, 1906), Սըր-
բոց նշխարները (*Բազմավէպ*, 1906), Հայ
եկեղեցին Եպիսկոպոսական ձեռնադրու-
թիւն ունեցած է միշտ (*Բազմավէպ*,
1906, *Բիւզանդիոն*, 1906), Ժամանակը եւ
Կոչնակ (*Բազմավէպ*, 1910), Հին Հայոց
հարսանիքը (*Տարեցոյց Թէոդիկի*, 1912),
Կուսաստանի Հայաստանի մէջ (*Բազմավէպ*
1923), Հաւատաւնութիւն Հայոց մէջ
(*Տարեցոյց Թէոդիկի* 1926), Հ. Ալիշանի

հետ (*Բազմավէպ*, 1926), Գերբուած յար-
կերն հին Հայաստանի մէջ (*Տարեցոյց ազգ.*
Հիւանդանոցի, 1927), Հայ Կանոնագրու-
թեան աղբերք - Արեւելեան Կանոնագրու-
թեանց մէջ. Պրակ Ը. Խաւերէն գրուած
(1932), Աստուածաշունչն ու Հայաստան
(*Բազմավէպ*. 1935), Հոռմէական եւ հայ-
կական կցորդութիւն մշակոյթի եւ քաղա-
քական ասպարէզի մէջ միջին դարուն
(*Հրատարակուած Հոռմէական Ուսմանց*
Համաժողովի Գործերուն մէջ 1935),
Հոռմէական ծէսի ազդեցութիւնը հայկա-
կանին վրայ (*Հրատ. նոյն Հաստատութեան*
1938ի *Համաժողովի գործերուն մէջ*), եւ
այլն եւ այլն ...:

Այս վերջին յօդուածները եւ հրատա-
րակած վերջին գիրքը՝ զոր վերեւ նշանա-
կեցինք, ցոյց կու տան՝ թէ ինքը վերջերս
զբաղած է մեծապէս հայ քաղաքակրթու-
թիւնը ծանօթացնելու եւրոպական շրջա-
նակներու մէջ, եւ այս սկսած է մանաւանդ
այն ատենէն՝ երբ 1935ին Հոռմէական
Ուսմանց ձեռնարկական Կազմակերպու-
թիւնը (Հոռմ) կոչ մը ուղղած ըլլալով
Միաբանութեանս մասնակցելու այս գի-
տական ընկերութեան, Ուստիս Վարչու-
թիւնը՝ նշանակած էր այս գործին համար
Հ. Վարդան Վարդապետը, որ ստուգիւ
զովելի եւ պատուաբեր կերպով կատարեց
եւ կը կատարէ դեռ մինչեւ այսօր՝ տա-
լով պարբերական բանախօսութիւններ հայ
եւ հոռմէական յարաբերութիւններու վրայ
այլ եւ այլ տեսակէտներով:

Իր կատարած ուսումնասիրութիւններով
ան կու գայ լոյս սփռելու հին հայ ան-
ցեալին վրայ, ծանօթացնելով այսօրուան
հայուն նախնեաց կեանքն ու սովորու-
թիւնները՝ անցած այլեւս պատմութեան
եւ հնախօսութեան:

Գրական արտադրութիւններով իր բե-
րած օգուտը թերեւս շատ աւելի գնահա-
տելի ըլլար՝ եթէ ան կեդրոնանար այս
ազգային հնախօսութեան մարդին մէջ ու
չարունակէր տալ զուտ մասնագիտական
գործեր՝ փոխանակ ընդլայնելու եւ տա-
րածելու իր ջանքերը եկեղեցա-պատմա-
կան, կամ նոյնիսկ մատենագրական բնոյթ

ունեցող մանր գործերու վրայ:

Անխոնջ աշխատող մըն է անտարակոյս մեր Յորբեկար Հայրը, եւ է մին այն մտաւորականներէն զոր Միխիթարեան տունը՝ իբրեւ գիտական միջավայր՝ գիտցած է միշտ պատրաստել, եւ ներկայիս ան կը կազմէ մէկը այդ գրական հոյլին երեցագոյն անդամներէն:

Ամփոփուած իր սենեակին լուսթեան մէջ՝ ու անբաժան աշխատանքի գրասենեակէն, ան գրեթէ ամէն տարի նոր հատորով մը կու գայ ճոխացնելու ազգային բանասիրութիւնը: Զինքը ճանչցողները՝ հայ թէ օտար, կը գնահատեն միշտ իր մէջ ուսումնասէր անձնաւորութիւնը՝ որ գրքի աշխարհէն միայն համ կ'առնէ: Իր մտաւորական աշխատութեան գրութեան մէջ նկատելի է հիացմունք պատճառող իր կանոնաւորութիւնը, կարծես ժամացոյցի զարկերուն համաչափութեան հետ լարուած, ու անփոփոխելի՝ տարւոյն ամէնէն աննպաստ պայմաններու եւ պարագաներու մէջ անդամ: Բան մը որ իսկոյն աչքի կը զարնէ իր այս մտաւորական աշխատանքի տեսակէտով կարեւոր՝ իր առողջական վիճակին տարած չափաւոր եւ արդար խնամքն է, որուն շնորհիւ ան տակաւին կը պահէ իր վրայ թարմ երիտասարդութեան կարմիր եւ առողջ գոյնը: Անշուշտ այս պարագան մեծապէս կը նպաստէ իրեն անխոնջ նուիրուելու գրաւորական վաստակներու, լրիւ եւ ամբողջապէս կարենալ օգտուելու համար Ս. Ղազարու գիտական միջավայրին ընձեռած բոլոր առաւելութիւններէն: Բայց այս ամէն բանէ աւելի՝ տոկուն կամքն է որ կը գործէ անոր մէջ, եւ գիտակցութիւնը՝ թէ ուսումը կը բարձրացնէ, կ'ազնուացնէ մարդը եւ օգտակար կը դարձնէ ընկերութեան ու մասնաւորապէս Ազգին որուն զաւակն է:

Ներկայիս ձեռքին տակ ունի գրեթէ լրացած եւ նոր սկսուած ուրիշ գործեր, զոր կը յուսանք ի մօտոյ տեսնել լոյս ընծայուած. եւ անոնց մէջ գլխաւորապէս ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հայ եկեղեցական կանոններու վրայ:

Ու հոս մեզի ուրիշ բան չի մնար ընե-

լիք՝ բայց եթէ կրկնել մեր շնորհաւորութիւնները՝ մաղթելով բովանդակ Ազգին հետ, որ դժբախտաբար պատեղազմի պատճառաւ չկրցաւ իր գնահատանքի ձայնը լսելի ընել, բաղմարդիւն տարիներու դեռ երկար շարք մը, որպէս զի ամբողջացնէ իր գրական ծրագրին բոլոր կէտերը:

ԽՄԲ.

ՀԱՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ Հ Ո Ռ Մ Ի Մ Է Ջ

Հայ սրբազան երաժշտութիւնը, մեր նախնիքներուն ամէնէն գեղեցիկ աւանդներէն մին է որ հայ ժողովուրդի ոգին է ըզգայնութիւնը, ուրախութիւնն ու ցաւը, պաղատանքն ու տառապանքը եւ ստեղծագործ գործը զօրութիւնը կը պատկերացնէ՝ եւրոպական շրջանակներու մէջ արժանացած է յաճախ մեծ գնահատանքի եւ ծափահարութիւններու:

Այդ պարագան կրկնուեցաւ դարձեալ վերջերս Հոռմի մէջ: Քահանայապետական Բարձրագոյն Երաժշտանոցի Վարչութիւնը 1942 ի տարեշրջանին համար՝ գեղեցիկ դադարաւ յղացած էր կազմակերպելու շարք մը բանախօսութիւններ արեւելեան ծէսերու եկեղեցական երաժշտութեան շուրջ՝ հրաւիրելով մասնագէտներ:

Յատուկ հրաւեր մը եւս կը հասնէր Միաբանութեան Ընդհ. Աթոռակալ Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեանին, որ արդէն իբր նախկին աշակերտ Քահանայապետական Երաժշտանոցին, եւ մանաւանդ ուրիշ առիթներով եւս իր կատարած բանախօսութիւններու եւս իր կատարած բանախօսութիւններու հոն:

Բանախօսութեան օրը կը դուգադիպէր Ս. Վարդանանց տօնին հետ փետրուար 21 ին: Բանախօսը իր յարգանքի տրիտուրը մատուցանելէ վերջ մեր Հայրենիքի ու Կրօնքի մեծ Դիւցազին Վարդանի, կը սկսէր մտնել իր նիւթին մէջ: Իրեն յատուկ

խնամքով ու կատարելութեամբ պատրաստուած բանախօսութիւն մըն էր, ուր անհայ սրբազան երգի ծագման համառօտ պատմականը կ'ընէր ցոյց տալով անոր առնչութիւնը բիւզանդականին հետ ու միանգամայն հայկականին առանձնայատուկ գոյնն ու նկարագիրը, առաջ բերելով մեծ հետաքրքրութիւն ունկնդիրներու մէջ:

Տեղի ունեցած բոլոր բանախօսութիւններու մէջ հայկականը յատուկ պատուաբեր հանգամանք մ'ալ ունեցաւ, վասն զի Արեւելեան Եկեղեցիներու Ս. Ժողովին Վսեմաշուք Քարտուղար Ծիրանաւորը Ե. Թիւսըրան, անոր վերապահած էր պաշտօնապէս նախագահել: Իրեն կ'ընկերանային արքեպիսկոպոսներ, բարձրաստիճան պաշտօնականներ, որոնց մէջ նկատելի էին Արեւելեան Ժող. Փոխ. Գերպ. Արաթա Արք.ը, Հաւատաքնութեան Ս. Ժողովին Փոխանորդ Գերպ. Օթթաւիանի, Գերպ. Սարգիս Արք. Տէր-Արրահամեան՝ Զեռնադրիչ Հայ Ժիսի, Ս. Պողոսի Բենեդիկտեան վանքին Աբբան, Քահանայապետական Արարողութեանց Նախագահ՝ Գերպ. Ռեսպիկի, Պեթեանց Նախագահ՝ Գերպ. Ռեսպիկի, Պեթեանց Նախագահի Մարդակազմական տական Համալսարանի Մարդակազմական Բնախօսութեան Հաստատութեան վարիչ՝ Փրօֆ. Պայլիոնի, Իտալիոյ Ժողովրդական Մշակոյթի Նախարարութեան կողմէ Մաէսթրոյ Թիպի, զօրավար Ֆալսոյ, Հայ գաղութը, նաեւ Լեւոնեան վարժարանի եւ Միխիթարեան Ուսանողարանի աշակերտութիւնը, որոնք իրենց մասնակցութիւնը եւս բերին խմբերգական բաժնին մէջ:

Բանախօսութեան ընթացքին յարգ. Հայրը կու տար նաեւ ձայնական նմոյշներ հայկական երգերէն: Ինքը անձամբ երգեց մէկ քանին մեր գեղեցիկ ու յատկանշական ստեղծութիւններ իր անոյշ եւ հնչուն ձայնով՝ որով օժտած է զինքը բնութիւնը: Իսկ խմբերգը, ճարտար գեղարվարութեամբ Լեւոնեան Կղերանոցի Փոխ-տեսուչ Տ. Յովսէփ Վ. Գաֆթանեանի, շատ հաճելի ժամանց մը ընծայեց հրաւիրեալ ունկնդիրներուն, որոնք յետոյ զովեցին թէ՛ հայ սրբազան երգին ինքնատիպ գեղեցկութիւնը եւ թէ՛ երգեցողութեան անթերի ճշգրտութիւնը:

Ստուգել մեծ հետաքրքրութիւն արթնցուցած է վերոյիշեալ բանախօսութիւնը Հոռմի երաժշտասէր շրջանակներու մէջ, ու մայրաքաղաքին բազմաթիւ լրագիրները արձագանգ տուած են անոր, որոնց մէջ յատկապէս Վատիկանեան Պաշտօնաթերթը «Osservatore Romano» որ կոկիկ ամփոփում մ'ալ ըրած է խօսուած նիւթին, զոր մեր ընթերցողներուն կը ներկայացնենք, ցոյց տալու համար թէ ո'րքան կարեւորութիւն կու տան եւրոպացի ուսումնասէրները արեւելեան ծիսական կամ եկեղեցական խնդիրներուն:

«... Հայ երգի ծագումը, կ'ըսէր յարգելի բանախօսը, կապուած է բնականաբար հայկական ծէսին հետ, որ հայ գրեթէ զիւտով Ե. դարուն՝ կը ստանար «տեղական ու սեպական գոյն ու նկարագիր. այդ շրջանին է որ հայ Ծարականը կը սկսի ձևանալ: Սակայն եղանակները «յաջորդ սերունդին աւանդելու կերպը կը «մնայ դեռ բերանացի աւանդութիւնը: «Ծրվակայ ժողովուրդներու հետ չլիման «մէջ մտնելով, հայ երաժշտագէտները կը «կրեն ազդեցութիւն անոնց երաժշտական «արուեստէն. այսպէս Բ. դարուն Ստե. «Կիւսոս Սիւնեցիի ձեռնարկով հայկական «երաժշտութիւնը կը կազմուի Բիւզանդա-«կան դրութեան վրայ չորս բուն կամ հա-«յապատ (ԱԶ, ԲԶ, ԳԶ, ԴԶ) եւ չորս «կազմում (ԱԿ, ԲԿ, ԳԿ, ԴԿ) ձայներով. «բիւզանդական է նոյնիսկ նշանագրութիւնը եւ անուանակոչումը խաղերուն:

«Անցնելով ապա, բանախօսը երգերու «եղանակային կառուցուածքին, յիշատա-«կեց մէկ քանի պատմական երգահաններ «րու անունները, այսպէս Վահան Գողթ-«նացիի քոյրը (Բ. դար) որ իր եղբոր «նահատակութեան առթիւ յօրինած է սըր-«տակեղեք մեներգ մը, եւ ապա Ս. Ներ-«սէս Ծնորհալի Հայրապետը որ հայ Եկե-«ղեցոյ Ծարականը ճոխացուցած է գեղե-«ցիկ ու զանազանեալ երգերով: Բաղմա-«թիւ եղանակներու հեղինակները սակայն «մեզի կը մնան դեռ անձանթ: Անոնց «կրած օտար ազդեցութիւնը եւ ծագումը «ճշգրտօրէն ուսումնասիրելը, յունական-